

Krzysztof Sałaciński

Straty w dobrach kultury w czasie powodzi : uwagi, spostrzeżenia i wnioski

---

Ochrona Zabytków 51/1 (200), 57-62

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Krzysztof Sałaciński

STRATY W DOBRACH KULTURY W CZASIE POWODZI — UWAGI, SPOSTRZEŻENIA I WNIOSKI*

Problem klęsk żywiołowych i walki z nimi istnieje tak dawno, jak dawno żyją ludzie. W klęskach żywiołowych tkwi może jeszcze większy dramatyzm niż w wojnie, nie sposób bowiem dokładnie przewidzieć z jaką siłą, gdzie i kiedy uderzą.

Występujące w Polsce klęski żywiołowe oraz nadzwyczajne zagrożenia środowiska wywoływane są siłami natury oraz rozwojem cywilizacyjnym. Siły natury mogą spowodować powódź, śnieżyce, mrozy, susze, gradobicia, wichury. Rozwój cywilizacyjny powoduje awarie zakładów pracy, środków transportu, urządzeń technicznych, instalacji technologicznych, skażenie środkami toksycznymi i promieniotwórczymi. Stale zagrożeniem powodziowym objętych jest w Polsce ogółem ok. 2 miliony hektarów, co stanowi 7% powierzchni kraju.

Powódź, jaka dotknęła południowo-zachodnią część naszego kraju w lipcu 1997 r., jest największą na tym terenie od ponad 100 lat. Powódź o podobnych rozmiarach wystąpiła tu w 1813 r., 1888 r., 1903 r., 1924 r., a później w 1934 r.¹

W wyniku powodzi łącznie zalanych zostało 652 gminy o powierzchni około 665 835 ha. Z terenów objętych powodzią ewakuowano w sposób zorganizowany ponad 160 tys. ludzi, zginęło 55 osób.

Powódź wyrządziła olbrzymie straty w instytucjach kultury, szkołach, uczelniach artystycznych oraz obiektach zabytkowych i placówkach kinematografii.

Według stanu na dzień 8 września 1997 r. straty te przedstawiają się następująco²:

Lp.	Straty w dobrach kultury	Kwota w zł
1	szkoły i uczelnie artystyczne	8 805 000
2	obiekty zabytkowe	43 451 000
3	placówki Komitetu Kinematografii	10 693 000
Straty ogółem		62 949 000

* Autor jest głównym specjalistą w Biurze Spraw Obronnych MKiS. Tekst ten opublikował również w biuletynie „Ochrona i Konserwacja Zabytków” 1997, nr 6.

1. Szerzej na temat występujących powodzi w Polsce patrz: J. Orlewski, *Alarm trwa*, Warszawa 1962, s. 28–46 i W. Janiszewski, *Gospodarka wodna Polski*, Warszawa 1976, s. 62–82.

2. Informacja o stratach w szkołach i uczelniach artystycznych, instytucjach kultury oraz obiektach zabytkowych opracowana została

W czasie powodzi ucierpiały 253 obiekty należące do instytucji kultury, w tym:

- muzea — 16,
- instytucje artystyczne — 13,
- domy i ośrodki kultury — 55,
- biblioteki — 98,
- obiekty kinematografii — 26,
- szkoły artystyczne I i II stopnia — 31,
- wyższe szkoły artystyczne — 4,
- towarzystwa, stowarzyszenia kulturalne — 10.

Największe straty szkolnictwo poniosło w województwie opolskim i wrocławskim. Straty te wstępnie oszacowano na kwotę 7 274 000 zł, w tym 4 824 000 zł we wrocławskim i 2 450 000 zł w opolskim. Godny podkreślenia jest fakt, że Minister Kultury i Sztuki podjął natychmiast decyzję o udzieleniu pomocy szkołom i uczelniom artystycznym poprzez korektę części 34 budżetu Ministerstwa i przekazanie kwoty 3 000 000 zł na niezbędne prace remontowe. Otrzymane środki umożliwiły terminowo rozpocząć zajęcia dydaktyczne we wszystkich szkołach. Przewidywana jest dalsza pomoc finansowa dla szkolnictwa, która umożliwi zakończenie prac remontowych i budowlanych. W budżecie na 1998 r. zostały uwzględnione środki na zakup niezbędnego wyposażenia dla szkół.

Ponad 300 obiektów zabytkowych ucierpiało w czasie powodzi, nie wliczając w to zabytków ruchomych³.

Największe straty poniósł historyczny zespół miasta Kłodzka, gdzie ucierpiało aż 140 zabytkowych kamienic. Zalane zostały zabytkowe obiekty z końca XIX w. i początków XX w. zlokalizowane na Wyspie Piaskowej. Podmyte zostały filary gotyckiego mostu z 1390 r. Najbardziej zaś ucierpiało zespół klasztorny i kościół oo. Franciszkanów oraz zgromadzone w nich ruchome dobra kultury.

W Opolu zalanych zostało wiele zabytkowych obiektów na wyspie Pasięka i Przedmieściu Odrzańskim. W Nysie najbardziej ucierpiało muzeum, budowla po-

przez zespół do spraw pomocy instytucjom kultury i obiektom zabytkowym na terenach dotkniętych powodzią. Zespół ten został powołany przez Ministra Kultury i Sztuki zarządzeniem nr 14 z dnia 10 lipca 1997 r. Do jego głównych zadań należy: ocena przewidywanych zniszczeń i strat w instytucjach kultury i obiektach zabytkowych oraz opracowywanie raportu o stratach.

3. Opracowano na podstawie spisu zabytków zniszczonych wskutek powodzi lub wichury oraz F. Midura, *Straty w obiektach zabytkowych*, „Biuletyn MKiS” 1997, nr 9, s. 6–7.

wstała w latach 1608–1729, biblioteka zajmująca późnorenesansowy Dom Wagi Miejskiej z 1604 r., oraz zbiory seminarium duchownego. Z innych miejscowości województwa opolskiego największe straty zanotowano w gminach Lubsza i Popielów oraz w Zamku Piastowskim w Brzegu i kościele Minorytów.

Na terenie województwa wrocławskiego zalaniu uległo 12 kościołów, 4 plebanie, 10 rezydencji (dwory, pałace, zamki), 7 oficyn dworskich i folwarków, 21 parków, 2 zespoły urbanistyczne. We Wrocławiu w wyniku podwyższenia się wód gruntowych i częściowego zalania centrum miasta, straty poniosło 11 obiektów kultury (teatry, muzea, biblioteki), 13 kościołów, obiekty użyteczności publicznej (sąd, archiwum, banki), 23 kamienice, 3 parki, uszkodzeniu uległo 5 mostów.

W województwie jeleniogórskim spośród cennych zabytków uszkodzone zostało Muzeum Przyrodnicze w Cieplicach, kościół w Szklarskiej Porębie, pałace w Ciechanowicach, Wojnowie i Biedrzychowicach. Z miast najbardziej poszkodowany jest Wleń.

W województwie bielskobialskim zniszczony został park przypałacowy w miejscowości Ryczów oraz zabytkowy mostek kamienny w zespole dworsko-parkowym w miejscowości Klęcza Górna.

W województwie katowickim woda zniszczyła dużą liczbę parków, a z zespołów miejskich największe straty są w Raciborzu w kościele św. Jana Chrzciciela i w murach miejskich.

Największe zniszczenia w województwie zielonogórskim zanotowano w Nowej Soli w zespole zabytkowych kamienic oraz Krośnie Odrzańskim, gdzie woda zalała ok. 20 kamienic, zamek i spichlerz.

W województwie legnickim powódź zalała 4 zabytkowe obiekty: kolegiatę NMP w Głogowie, park i pałac w Czernej, kościół św. Jadwigi w Kwiatkowicach, mury miejskie w Ścinawie.

Na szacowanie strat w obiektach zabytkowych, sporządzenie dokumentacji konserwatorskiej, specjalistyczne opinie, Minister Kultury i Sztuki przeznaczył z budżetu kwotę 1 000 000 zł. Niezależnie od przekazania środków finansowych, Generalny Konserwator Zabytków podjął szereg działań merytorycznych mających na celu odbudowę najbardziej zagrożonych obiektów architektury.

Powódź nie ominęła też obiektów kinematografii: zniszczone zostały 24 kina podległe Państwowym Instytucjom Filmowym, magazyny Państwowej Instytucji Filmowej „Odra Film” we Wrocławiu oraz Wrocławska Wytwórnia Filmów Fabularnych.

Wśród instytucji kultury największe straty poniosły biblioteki. Spośród bibliotek naukowych najbardziej ucierpiały⁴:

1. Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Śląska Opolskiego w Nysie, gdzie zatopieniu uległo ok. 3–4 tys. woluminów z XVII i XVIII w. oraz ok.

500 woluminów dubletów XIX-wiecznych; uratowano inkunabuły i starodruki XVI-wieczne oraz część starodruków z XVII i XVIII w.

2. Biblioteka Główna Uniwersytetu Opolskiego, gdzie zalanych zostało ok. 100 000 woluminów książek i czasopism, w tym ok. 40 000 woluminów czasopism; zniszczone zbiory pochodzą głównie z lat 1929–1945 i okresu powojennego.

3. Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. E. Smółki w Opolu utraciła ok. 43 000 jednostek zbiorów, zniszczonych zostało 6 budynków, które muszą być remontowane praktycznie od instalacji telefonicznej i elektrycznej poprzez suszenie ścian, tynkowanie itp.

4. Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, gdzie zalanych zostało ok. 20 000 książek, a prawie 300 000 zostało wyniesionych na wyższe kondygnacje.

5. Biblioteka Akademii Medycznej im. Piastów Śląskich we Wrocławiu, gdzie zalanych zostało ok. 120 000 woluminów.

Wśród bibliotek publicznych duże straty odnotowały biblioteki miejskie i niewielkie filie na terenach wiejskich i miejskich. Straty obejmują głównie zniszczenia w księgozbiorach, sprzęcie i meblach oraz w uszkodzeniach budynków.

W ratowanie dóbr kultury zaangażowali się wszyscy ludzie dobrej woli. Pracownicy administracji państwowej, samorządowej, policja, wojsko, członkowie obrony cywilnej oraz pracownicy instytucji kultury. W prowadzeniu akcji ratowniczej istotną rolę odegrały rodziny osób zatrudnionych w instytucjach kultury i wolontariat.

Minister Kultury i Sztuki podjął szereg działań, które w znacznym stopniu ułatwiały prowadzenie akcji ratowniczej. Najważniejsze z nich moim zdaniem to:

- powołanie zespołu do spraw pomocy instytucjom kultury i obiektom zabytkowym na terenach dotkniętych powodzią,
- wystosowanie apelu do bibliotekarzy, wydawców i ludzi dobrej woli o przekazywanie środków finansowych na potrzeby związane z ratowaniem dóbr kultury i utworzenie w Centrum Animacji Kultury specjalnego konta, na którym gromadzone są środki pieniężne,
- utworzenie centrum internetowego, które przekazywało pełną informację o stratach oraz potrzebach instytucji i zakresie specjalistycznej pomocy,
- skierowanie na tereny dotknięte powodzią ekip dokumentujących straty dóbr kultury,
- opracowanie harmonogramu usuwania skutków powodzi w obiektach zabytkowych i założenia programowych MKiS do Narodowego Programu Odbudowy i Modernizacji,
- pozyskanie środków finansowych na przeprowadzenie niezbędnych prac budowlano-konserwatorskich,

4. J. Wołosz, *Straty w bibliotekach*, „Biuletyn Informacyjny MKiS” 1997, nr 9, s. 4–5.

—utrzymywanie roboczych kontaktów z dyrektorami wydziałów kultury urzędów wojewódzkich na terenach dotkniętych powodzią.

W dniu 29 lipca 1997 r. został przyjęty przez Radę Ministrów Narodowy Program Odbudowy i Modernizacji⁵, zawierający kompleks przedsięwzięć doraźnych i długofalowych. W części pierwszej programu działań doraźnych w punkcie 9.5 określono następujące zadanie: „ochrona dóbr kultury i dobudowa placówek kulturalnych”, które obejmuje ewakuację i zabezpieczenie dóbr kultury, instytucji kultury i szkół artystycznych, zabezpieczenie budowli i niemożliwych do ewakuacji przedmiotów zabytkowych, przeprowadzenie podstawowych prac konserwatorskich i zabezpieczająco-ratowniczych. Odpowiedzialnymi za wykonanie powyższego zadania zostali: Minister Kultury i Sztuki, Generalny Konserwator Zabytków, wojewodowie, a termin realizacji wyznaczono na 31 sierpnia 1997 r.

W wykazie zadań długofalowych w punkcie 13.3: *Odbudowa placówek kulturalnych* wyszczególniono niezbędne prace remontowe obiektów kinematografii, bibliotek publicznych i domów kultury, przeprowadzenie niezbędnych prac remontowych instytucji artystycznych (teatry, filharmonie). Termin realizacji zadania — 31 marca 1998 r.; odpowiedzialni za wykonanie — Minister Kultury i Sztuki oraz wojewodowie przy współpracy samorządu terytorialnego.

W sierpniu 1997 r. wraz z płk. rez. Juliuszem Zieliakiem z Państwowej Służby Ochrony Zabytków (PSOZ) przeprowadziłem lustrację w województwach objętych powodzią: bielskobialskim, katowickim, opolskim, wałbrzyskim i wrocławskim. Przedmiotem lustracji było sprawdzenie zasadności i realności planowanych rozwiązań w zakresie ochrony dóbr kultury w razie szczególnych zagrożeń, w aspekcie doświadczeń powodzi, i wypracowanie stosownych wniosków. Lustrację przeprowadzono w wojewódzkich oddziałach Państwowej Służby Ochrony Zabytków, a ponadto w niektórych muzeach, bibliotekach, archiwach i instytucjach kultury. Przeprowadziłem rozmowy — z konserwatorem zabytków gminy Kalwaria Zebrzydowska, reprezentującym również Samorządowe Forum Ochrony Dziedzictwa Kulturowego przy Małopolskim Instytucie Samorządu Terytorialnego i Administracji w Krakowie, dyrektorem Państwowego Archiwum we Wrocławiu i szefem Miejskiego Inspektoratu Obrony Cywilnej we Wrocławiu.

W wyniku lustracji obiektów kultury dotkniętych powodzią, przeprowadzonych rozmów i analizy planów ochrony dóbr kultury na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa państwa i konfliktu zbrojnego, zaznajomienia się z przedstawioną dokumentacją działań w toku powodzi, jak również na podstawie informacji

o stratach powodziowych przekazywanych do Ministerstwa Kultury i Sztuki i Generalnego Konserwatora Zabytków nasuwają się następujące spostrzeżenia i uwagi.

Państwowa Służba Ochrony Zabytków we wszystkich lustrowanych województwach czynnie uczestniczyła w praktycznych działaniach w zakresie zbierania informacji, przeciwdziałania stratom lub ich minimalizacji tam, gdzie to było możliwe, ocenie zniszczeń, a także — bezpośrednio i pośrednio — w ratowaniu dóbr kultury dotkniętych powodzią. Pracę tę utrudniał ograniczony dostęp do informacji w gremiach kierowniczych (sztabach powodziowych) i brak łączności w pierwszych dniach — lub poważne jej ograniczenie — z terenami dotkniętymi powodzią, przy różnym stopniu zaangażowania ich administracji w sprawę ratowania dóbr kultury (priorytet ratowania ludzi i mienia), a także okres urlopowy. Utworzone w wojewódzkich oddziałach PSOZ grupy specjalistyczne usiłowały docierać do najbardziej zagrożonych obiektów, jeżeli pozwalały na to warunki i był możliwy do nich dostęp. Wykonywały też dokumentację oraz brały udział w dokumentowaniu strat przez ekipy MKiS. Trudności w uzyskiwaniu informacji od władz samorządowych miast i gmin, właścicieli i użytkowników oraz w bezpośrednim docieraniu do zalanych obiektów, były przyczyną niepełnej orientacji w rozmiarach strat i szkód. Dały też o sobie znać braki w wyposażeniu wojewódzkich oddziałów PSOZ w środki łączności, zwłaszcza ruchome (telefony komórkowe). Niektórzy WKZ rozwiązywali ten problem we własnym zakresie.

W niektórych oddziałach PSOZ ich pracownicy osobiście kierowali pracami zabezpieczającymi akcją ratowniczą, przeciwdziałając powstaniu lub powiększaniu strat cennych dóbr kultury. Na szczególne uznanie zasługuje postawa i umiejętności fachowe i organizatorskie pracownika WO PSOZ we Wrocławiu p. Mirosława Figła, który kierował akcją zabezpieczenia nabrzeża Wyspy Piaskowej przed naporem obu fal powodziowych, przyczyniając się do uratowania m.in. zbiorów specjalnych Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego i zabytkowego kościoła Najświętszej Marii Panny, wraz z cennymi, zgromadzonymi w nim zabytkami.

Zagrożenie powodziowe tylko w niewielkim zakresie znajdowało odzwierciedlenie w planach ochrony dóbr kultury województw, przygotowanych w 1996 r. na podstawie zarządzenia nr 23 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 25 kwietnia 1995 r. w sprawie ochrony dóbr kultury na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa państwa i konfliktu zbrojnego. Tam, gdzie zagrożenie to uwzględniono w planach, miało ono charakter skutków ewentualnych, celowych działań nieprzyjaciela w postaci niszczenia mostów, wałów ochronnych i innych urządzeń w toku działań wojennych. W planowaniu ewakuacji lub rozśrodkowania zbiorów nie

5. Narodowy Program Odbudowy i Modernizacji. Strategiczny program rządu przyjęty przez Radę Ministrów 29 lipca 1997 r. Kancelaria Premiera.

uniknięto przypadków wytyczania tras ewakuacji przez tereny zagrożone zalaniem lub zniszczeniem przepraw mostowych (np. przez rejon Kłodzka) oraz prowadzących do obiektów w miejscach objętych powodzią, jak np. Spytkowice w woj. bielskim czy Pszczyna w woj. katowickim. Przy niepełnym wykonaniu planów ochrony przez podstawowe jednostki organizacyjne, w szeregu wykonanych planów jednostek kultury, w tym muzeów, bibliotek, występowały elementy zagrożenia zbiorów zalaniem i ochrony przed nim, przy czym szereg rozwiązań zostało zweryfikowanych przez tegoroczną powódź, i przypadki zalania zbiorów z innych przyczyn, głównie w wyniku podniesienia się poziomu wód gruntowych. Równocześnie brak kompletnych planów ochrony i koncepcji przed skutkami klęsk żywiołowych, utrudniało organizację zabezpieczenia i ratowania zbiorów, a akcja ratownicza miała w dużej mierze charakter doraźny, improwizowany i spontaniczny. Taki sposób działania miał miejsce w szczególności tam, gdzie nie było wcześniejszego ostrzeżenia o fali powodziowej, zwłaszcza w Opolu, Nysie i Kłodzku. Tam, gdzie miały miejsce wcześniejsze ostrzeżenia, jak np. we Wrocławiu, przy początkowo nie zawsze pełnym zrozumieniu przez właścicieli, użytkowników czy administratorów obiektów i instytucji wagi zagrożenia, działania PSOZ pomagały częstokroć w uniknięciu jeszcze większych strat.

Przebieg klęski żywiołowej — powodzi, długofalowych deszczów i wichur — w lustrowanych województwach oraz rozmiary strat w dobrach kultury wskazują na to, że mimo znacznych strat i szkód w substancji zabytkowej, których rzeczywista skala ujawnia się stopniowo, najcenniejsze zabytki nieruchome oraz zbiory zabytków ruchomych nie uległy zniszczeniu, na co wpłynęły, obok warunków obiektywnych, takie czynniki jak operatywność, fachowość i ofiarność ludzi zaangażowanych w akcje ratownicze wynikające ze względów motywacyjnych. Istotnym problemem w wielu jednostkach, zwłaszcza w archiwach, jest szczupłość załóg, niewystarczające wyposażenie oraz traktowanie przez czynniki decyzyjne ich zbiorów w warunkach zagrożenia w sposób marginalny. Wojewódzcy konserwatorzy zabytków i pracownicy wojewódzkich oddziałów PSOZ odpowiedzialni za ochronę dóbr kultury na wypadek szczególnych zagrożeń, są w trakcie wyciągania wniosków z braków występujących w planach ochrony dóbr kultury wobec zagrożenia powodziowego i zalań z innych przyczyn, wichur itp., które były niedoceniane np. w porównaniu z zagrożeniem pożarowym, wymagającym nieco innych przygotowań i sposobów działania, mimo istnienia pewnych wspólnych cech, jak np. przygotowanie ekip, sprzętu i opakowań do niezbędnego przemieszczania zbiorów. W trakcie rozpatrywania są konieczne korekty i uzupełnienia lub ograniczenia, zwłaszcza w zakresie miejsc, tras i sposobów przeprowadzenia ewakuacji ruchomych dóbr kultury lub ich rozśrodko-

wania w obrębie lub w pobliżu miejsc ich stałego przechowywania.

Ochrona i ratowanie dóbr kultury w toku powodzi były utrudnione wskutek niewłączenia, w sposób obligatoryjny, wojewódzkich konserwatorów zabytków do sztabów przeciwpowodziowych. Spośród pięciu konserwatorów lustrowanych województw tylko Wojewódzki Konserwator Zabytków w Wałbrzychu był członkiem takiego sztabu, a p.o. WKZ we Wrocławiu Maria Frankowska uczestniczyła w jego pracach z własnej inicjatywy. W Bielsku Białej pracownik PSOZ uczestniczył w pracach Rejonowej Komisji Przeciwpowodziowej, a Miejski Konserwator Zabytków znalazł się w składzie Miejskiego Komitetu Przeciwpowodziowego. Wszyscy konserwatorzy wojewódzcy zwracali uwagę na konieczność uregulowania systemowego tej sprawy, z równoczesnym zapewnieniem właściwego przepływu całokształtu podstawowych informacji i zadań w zakresie ochrony dóbr kultury w terenie poprzez wojewodów, którym są oni podporządkowani. Sygnalizowali oni również trudności we współdziałaniu w zakresie ochrony i ratowania dóbr kultury w toku powodzi ze strukturami Obrony Cywilnej. Według ich opinii, w praktycznym ratowaniu zbiorów muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, sakralnych itp., element udziału struktur czy formacji OC był mało widoczny lub nie występował wcale. Główny ciężar spadał na nieliczne załogi (w przeważającej części kobiety), przy pomocy rodzin, wolontariuszy, wojska, a w specjalistycznych pracach — Straży Pożarnej (tam gdzie udało się taką pomoc uzyskać). Wojewódzkie oddziały PSOZ wykorzystywały materiały pomocnicze dotyczące ratowania zbiorów bibliotecznych i archiwalnych w warunkach powodzi, opublikowane przez Bibliotekę Narodową. Wydane były też w tej sprawie wytyczne Szefa Obrony Cywilnej Kraju.

Według opinii wojewódzkich konserwatorów zabytków, zaangażowanie władz samorządowych w ochronę dóbr kultury przed skutkami powodzi było na ogół niewystarczające i zależało w większym stopniu od indywidualnego zainteresowania tymi sprawami ze strony wójtów, burmistrzów czy prezydentów, niż od stosownych uregulowań kompetencyjno-organizacyjnych. Dopiero z czasem, w wyniku konkretnych zagrożeń, strat i często postaw ludności, publikacji itp., świadomość władz samorządowych co do konieczności ratowania tych dóbr, niezależnie od tego czyją są własnością, stawała się coraz powszechniejsza. Powinno to stać się argumentem na rzecz tworzenia i umacniania samorządowych służb konserwatorskich bezpośrednio związanych z substancją zabytkową w terenie, działających na podstawie jasnych przepisów prawnych (których obecnie brak) oraz kierujących się zasadą, że ochrona dóbr kultury musi być ściśle powiązana z interesem lokalnym.

Problematyka ratowania dóbr kultury w warunkach szczególnych zagrożeń miała na ogół znikome od-

zwierciedlenie w organizacji i kierowaniu akcją ratowniczą na różnych szczeblach administracji terenowej w województwach objętych lustracją. Wskazuje to na konieczność opracowania systemu ochrony dóbr kultury, przy udziale sił własnych i wsparciu z zewnątrz, w tym wydzielenia odpowiednich sił i środków do ratowania sakralnych dóbr kultury. System ten powinien mieć pełne odzwierciedlenie w planach ochrony dóbr kultury od szczebla podstawowego do planu krajowego, z uwzględnieniem, obok czynników zagrożenia wojennego, realnych zagrożeń czasu pokoju. Dlatego — na podstawie doświadczeń zebranych w roku lustracji pięciu województw, a także analizy przedstawionych planów ochrony, konieczne jest spowodowanie pełnego wdrożenia zarządzenia nr 23 Ministra Kultury i Sztuki oraz zapewnienie we wszystkich oddziałach wojewódzkich PSOZ utworzenia, właściwego obsadzenia i funkcjonowania stanowisk pracy do spraw ochrony dóbr kultury na wypadek szczególnych zagrożeń. Istotny staje się też problem, aby w ramach działań obronnych i obrony cywilnej na wszystkich szczeblach władzy i administracji, obok traktowanej priorytetowo ochrony ludności, było dostrzegane i w pełni doceniane znaczenie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierując się powyższymi uwagami i spostrzeżeniami, proponuję rozważenie przez osoby odpowiedzialne za ochronę dóbr kultury następujących wniosków:

Wnioski dotyczące działań doraźnych i długofalowych

1. Uzupelnienie na wszystkich szczeblach organizacyjnych obowiązującej dokumentacji, zwłaszcza planów ochrony dóbr kultury na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa państwa i konfliktu zbrojnego, o zagrożenia czasu pokoju (powódzie, śnieżyce, wichury, skażenia przemysłowe i in.) — dyrektorzy muzeów, archiwów, bibliotek, instytucji kultury, wojewódzcy konserwatorzy zabytków.

2. Wyposażenie jednostek organizacyjnych w niezbędny sprzęt awaryjny i ratowniczy, od agregatów prądotwórczych w większych jednostkach, do środków podręcznych, jak np. latarki, świece, skrzynie, worki itp. — wszystkie jednostki posiadające dobra kultury.

3. Prowadzenie szkoleń doskonalących, sprawdzianów i ćwiczeń „zgrzywających” całe stany osobowe jednostek organizacyjnych — tak jak w p. 2.

4. Uwzględnienie w planach ochrony na wypadek szczególnych zagrożeń konkretnych sił i środków własnych oraz — w razie potrzeby — realnie możliwych, przydzielonych sił i środków z zewnątrz w ramach świadczeń, umów itp. — tak jak w p. 2.

5. Zorganizowanie w 1997 r. forum wymiany doświadczeń w ratowaniu dziedzictwa kulturowego w warunkach powodzi pod egidą Biblioteki Narodowej w Warszawie oraz wydanie publikacji ze spotkania.

6. Uwzględnienie problematyki katastrof i klęsk żywiołowych w programie organizowanego w Krakowie Międzynarodowego Centrum Szkolenia osób cywilnych i wojskowych w zakresie ochrony dóbr kultury na wypadek zagrożeń czasu wojny i pokoju, oraz właściwy dobór kandydatów z terenu odpowiedzialnych za ochronę dóbr kultury — Ministerstwo Kultury i Sztuki.

7. Uwzględnienie problematyki ochrony dóbr kultury na wypadek szczególnych zagrożeń w programach kształcenia: Centrum Kształcenia Ustawicznego Bibliotekarzy, wydziałów konserwatorskich uczelni artystycznych i innych szkół wyższych — Ministerstwo Kultury i Sztuki, Ministerstwo Edukacji Narodowej.

8. Wydanie przez Bibliotekę Narodową, pod egidą Polskiego Komitetu Doradczego ds. Ochrony Dóbr Kultury w Razie Konfliktu Zbrojnego, z wykorzystaniem środków Departamentu Książki i Czytelnictwa MKiS, książki prof. Bronisława Zyski pt. *Katastrofy w bibliotekach i archiwach. Przyczyny, zapobieganie i akcje ratunkowe*, ze szczególnym uwzględnieniem tematyki powodzi; rozważenie możliwości wydania podobnej publikacji odnoszącej się do zbiorów sztuki.

9. Przeprowadzenie w 1998 r. badań naukowych na temat ochrony dóbr kultury na wypadek szczególnych zagrożeń w aspektach — prawnym, organizacyjnym, technicznym, implementacji doświadczeń i prawa międzynarodowego — Instytut Kultury.

10. Zainicjowanie badań społecznych obejmujących w szczególności zachowania i postawy ludzkie w sytuacjach kryzysowych w odniesieniu do ratowania dziedzictwa kulturowego — w ramach grantu Komitetu Badań Naukowych.

11. Podjęcie badań i prób wdrożenia na gruncie polskim programu „Niebieskiej Tarczy” — pogotowia, pierwszej pomocy i doradztwa w zakresie ochrony dóbr kultury przed zagrożeniami czasu wojny i pokoju — Generalny Konserwator Zabytków.

12. Współdziałanie jednostek organizacyjnych z organizacjami pozarządowymi w dziedzinie ochrony dóbr kultury na wypadek szczególnych zagrożeń — dyrektorzy jednostek.

13. Podjęcie prac nad utworzeniem ośrodków do spraw ochrony i konserwacji zbiorów bibliotecznych i archiwalnych na bazie bibliotek wojewódzkich — Ministerstwo Kultury i Sztuki, Ministerstwo Edukacji Narodowej, wojewodowie.

14. Zorganizowanie w 1998 r. międzynarodowych warsztatów na temat „Ochrona dóbr kultury na wypadek szczególnych zagrożeń z uwzględnieniem powodzi w Polsce w 1997 r.” — Ministerstwo Kultury i Sztuki, Urząd Szefa Obrony Cywilnej Kraju

Wnioski natury organizacyjnej

1. Określenie zadań i kompetencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wypadek sytuacji kryzy-

sowych w warunkach szczególnych zagrożeń — Generalny Konserwator Zabytków, wojewoda.

2. Sprecyzowanie jasnych kryteriów systemu kierowania, powiadamiania i informowania o ochronie dóbr kultury w czasie szczególnych zagrożeń, od szczebla MKiS do gminy, z uwzględnieniem władz rządowych i samorządowych, jednostek kultury różnego podporządkowania, państwowej i samorządowych służb konserwatorskich — Generalny Konserwator Zabytków.

3. Pilne zweryfikowanie i opracowanie, pod kątem doświadczeń powodzi, planów ochrony dóbr kultury podstawowych jednostek organizacyjnych, planów województw, oraz uwzględnienie w planie ochrony dóbr kultury kraju zagrożeń wywołanych przez katastrofy i klęski żywiołowe — dyrektorzy jednostek, wojewódzcy konserwatorzy zabytków, Generalny Konserwator Zabytków.

4. Usystematyzowanie całokształtu form i metod szkolenia w zakresie ochrony dóbr kultury na wypadek szczególnych zagrożeń — dyrektorzy jednostek, użytkownicy, właściciele.

5. Zaktywizowanie i usystematyzowanie działań w zakresie publikacji dotyczących ochrony dóbr kultury na wypadek szczególnych zagrożeń, włącznie z zainicjowaniem wydawania i gromadzenia oraz upowszechniania publikacji pod nazwą „Biblioteka Ochrony Dziedzictwa Kulturowego” — Generalny Konserwator Zabytków.

6. Włączenie się w szerszym zakresie specjalistycznych ośrodków i rządowych programów ochrony dóbr kultury do studiów, badań i publikacji oraz innych form wymiany doświadczeń dotyczących ochrony dóbr kultury przed katastrofami i klęskami żywiołowymi — Instytut Kultury, Komitet Badań Naukowych.

7. Zapewnienie odpowiednich środków finansowych, na wszystkich szczeblach organizacyjnych, na zadania w zakresie ochrony dóbr kultury na wypa-

dek szczególnych zagrożeń — Ministerstwo Kultury i Sztuki.

Wnioski dotyczące zmian uregulowań prawnych

1. Spowodowanie wprowadzenia w projektowanej ustawie o ochronie dóbr kultury delegacji dla Ministra Kultury i Sztuki dotyczącej wydania przepisów normujących ochronę dóbr kultury na wypadek szczególnych zagrożeń, z uwzględnieniem zobowiązań prawnomiędzynarodowych Polski — Ministerstwo Kultury i Sztuki.

2. Wystąpienie Ministerstwa Kultury i Sztuki do Episkopatu Polski z inicjatywą nowelizacji „Uzgodnienia w sprawie ochrony sakralnych i kościelnych dóbr kultury na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa państwa”.

3. Uwzględnienie problematyki ochrony dóbr kultury na wypadek szczególnych zagrożeń w projektowanych aktach prawnych o stanie klęski żywiołowej, stanie wyjątkowym, stanie wojennym oraz w projektowanej ustawie o obronie cywilnej i in. — Ministerstwo Kultury i Sztuki, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji.

4. Rozważenie możliwości uwzględnienia w zarządzeniu nr 23 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 25 kwietnia 1995 r. problematyki ochrony dóbr kultury na wypadek szczególnych zagrożeń czasu pokoju — Ministerstwo Kultury i Sztuki.

5. Stworzenie jasnych podstaw prawnych i systemu trwałego, estetycznego i funkcjonalnego oznakowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków, z uwzględnieniem dotychczasowych doświadczeń i istniejącego stanu oznakowania oraz potrzeb ochrony w razie zagrożeń czasu wojny i pokoju — Generalny Konserwator Zabytków.

Flood-produced Losses of Cultural Property — Remarks, Observations, and Conclusions

In his capacity as the chief specialist in the Defence Office of the Ministry of Culture and Art, the author reports on the situation caused by the flood in the south-western part of Poland in July 1997. The area under water totalled 652 communes and about 665 835 hectares. More than 160 000 people were evacuated, and 55 persons perished. The flood also produced enormous losses as regards cultural institutions and historical objects. Over 300 objects, not including

movables, were affected; fortunately, the most valuable immovable objects and collections of movables were not damaged. Upon the basis of observations made at the time of the flood, the author presents conclusions concerning current and long-range undertakings, organisation, and changes in legal regulations aiming at minimalising losses of cultural property in cases of similar calamities.